

այդ դուք թոյլ և անկարող գտնուեցաք: Վասն զի կատարելով մանկան ցանկութիւնը, դուք նրա քմահաճութիւնը կը գոհացնէիք, նրա կրքերը կարծարծէիք և կեանքի կռուի նկատմամբ՝ նրան վատ դատուած կը լինէիք: Ուստի և մերժում էք մանկան՝ չնայած որ դրանով նրան վշտացնում, գրգռում և նրա սիրտը ձեզանից սառեցնում էք:

Աստուած էլ Հէնց մի և նոյն այս կերպովն է վարվում մեզ Հետ: Մեր վերաբերութեամբ՝ նրա ցոյց տուած անբացատրելի լուսութեան ներքոյ՝ մի Հայրական և սրբազան կամք է ծածկուած, որ մեզ նախապատրաստում է երկնքի Համար: Ուրեմն էլ մի ասէք թէ ձեր աղօթքը առանց Հետեանքի մնաց: Ոչ, ընդ Հակառակը, նա ներգործեց, բայց ոչ ձեր ցանկութեան Համեմատ: Նա գրաւեց և իջեցրեց ձեր և ձեր սիրածների վրայ աւելի լաւ օրհնութիւն և ողորմութիւն քան ինչ որ դուք կարծում էիք: Ռուք էրկրային երջանկութիւն էիք երազում: Աստուած ձեզ ուրիշ պատկ տուեց, դուք փրկութիւն էիք ցանկանում, Աստուած ձեզ փորձութիւն ուղարկեց, որ սրբեց և մաքրեց ձեզ: Ինչ էլ որ լինի ձեր աղօթքը Հասար Աստուծոյ ականջին, տեսանելի թէ անտեսանելի կերպով, դա մի և նոյնն է: Միայն թէ դուք նրա (ձեր աղօթքի) պատասխանը ստացաք: Երբ և իցէ, վաղ կամ ուշ, դուք կիմանաք այդ պատասխանի ինչ լինելը և կօրհնէք ձեր Հաւատարմութիւնը և առ Աստուած անձնատուր լինելը: Ամէն:

Թարգմ. ԵՂԻՇԵՅ ԳԱՀ. ԳԵՂԱՄԵԱՆՑ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍՏԻԳՈՒԹԵԱՆ ՎԻՃԱԿԸ ՀԻՆ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ

ԲՐԻՍՏՈՆԵՌԻԹԵԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՆՈՐԱ ՎԵՐԱՑ.

Ներկայ դարիս մեծ նկարիչներից մէկը իւր նշանաւոր «Միլիարդի Բրիտանի» պատկերում գեղեցիկ կերպով ներկայացրեց մեր Փրկիչ

Յիսուս Քրիստոսին պնայիսի աստուածային կերպարանքով, որ արտայայտում է ապաստան և մխիթարութիւն ամեն վաստակելոց և բեռնաւորաց Համար (Մատ. ԺԱ. 29): Պատկերի կենդրոնումն է Փրկչի կերպարանքը լի հեղութեամբ, որ տարածում է իւր սուրբ ձեռքերը թշուառների խմբի վերայ, որ փռուած ընկած են նորա ոտքերի մօտ: Այս խմբի մէջ նայողի աչքին ընկնում են մանաւանդ երկու գերի. սոքա Հազած ունին կոպիտ շապիկ, ձեռքերը ծանրաբեռնած են ծանր շղթաներով, երեսն ու մարմինները ծածկած վերքերով, Հայեցուածների մէջ նկատելի է խորին վիշտ: Տէրն ուղղած է իւր աչքերը նոցա վերայ և այս թշուառներից մէկի շղթաները լուծել է, իսկ միւսը նոյնը խնդրում է նրանից: Ինչպէս երեսուում է առաջին ստրուկը կովկասեան ցեղից է, իսկ երկրորդն Ասիայի բնակիչ:

Յիշում ենք, եւ միայլ սորա նման գործ: Երբ Իտալիան ազատուեցաւ օտարի իշխանութիւնից, նորա ազատութեան առաջին տարին, նորա նոր մայրաքաղաքի գեղարուեստական հանդէսում այցելուների ուշադրութիւնը գրաւեց մի մարմարեայ արձանախումբ, որ ներկայացնում էր Քրիստոսին ստրուկների շղթաները արձակելիս: Հասարակութիւնն Հասկացաւ այս խմբի ակնարկելը մօտակայ իրողութեանց վերայ և նա մեծ ազդեցութիւն գործեց ընդհանուրի վերայ:

Սեր կարծիքով երկու գեղարուեստների գործերն էլ խորին միտք ունին: Իբրեւ Հաւատարիմ Հետեւողներ նորա, որ բոլոր աշխարհիս մեղաց Համար երբեմն իրան զոհ բերեց Աստուծոյ արդարադատութեան, մեռանելով գերիի մահուամբ, — նոքա սովոր են Փրկչի Քրիստոսի թանգազին անուան Հետ կապել ամեն ինչ, որ արդար է, վսեմ է և սուրբ: Մինչև անգամ նոքա, որոնք չեն Հաւատում Փրկչի աստուածութեան, չեն Համարձակում ուրանալ, որ Քրիստոսի մէջ բարոյական գաղափարը մարմնացած է: Շէնկելը, խօսելով աստուածաբանական բանապաշտութեան վերայ, ասում է. « Յիսուսի Քրիստոսի պատկերը, իբրեւ մարդկութեան բարոյական գաղափար, է աստուածաբանական բանապաշտութեան ամենահամակրական գիծը: Այս ուղղութեան բարեբար Հետեւանքն այն եղաւ, որ

Հաւատացողներին Հնար տրուեցաւ Յիսուսի Քրիստոսի անձնաւորութեան մէջ բարոյական դնաՀատելու մարմնացած անտուածային գաղափարը» : «Մարդկութեան բարոյական յառաջագիմութիւնը երբէք չի դադարել լինելու առանձնապէս և ուժգին քրիստոնէական քանի որ այդ յառաջագիմութիւնը կրկնայանայ քրիստոնէութեան Հիմնադրի բարձր բնաւորութեան Հետ անդադար մերձեցաւ ձգտման մէջ : Յիրաւի մարդկութեան պատմութեան մէջ չկայ ոչինչ աւելի զարմացման արժանի քան այն եղանակն, որով այդ գաղափարն առաջ գնաց դարերի ընթացքում, միշտ վանտակելով, լուսաւորութեան իւրաքանչիւր յառաջագիմութեան Հետ, նոր ոյժ և գեղեցկութիւն ներշնչելով, մտքի և գործողութեան ամեն շրջանների մէջ իւր արդիւնաւոր ազդեցութիւնը» , ասում է Լէքքի :

Բացասական ուղղութեան մի քանի մատենագիրներ, խոստովանելով իրանց սրտի խորքում որ Փրկչին Քրիստոսի յայտնութիւնը անօրինակ երևոյթ է ընդհանուր պատմութեան մէջ և մի և նոյն ժամանակ, ըստ մարդկային բնութեան զարմանալի Հակասութեան, կամենալով ենթարկել Քրիստոսի անձնաւորութիւնը մտաց սառն քննադատութեան և խլել նրանից Աստուածութիւնն, որին տանել չէ կարողանում նոցա Հպարտ միտքը, դժբա մի և նոյն ժամանակ ամենից աւելի աշխատում են բարձրացնելու Քրիստոսի բնաւորութեան բարոյական կողմն և ջանք են անում ընդարձակօրէն բացատրելու նորա վսեմ և բարձր վարդապետութիւնը, ամենից առաջ նոքա ճշմութեամբ են ապացուցանելու, թէ Յիսուսի Քրիստոսի վարդապետութիւնը կարող էր երջանիկ անել մարդկութեան, եթէ սա Հասկանար այն, իւրացնէր և կատարէր : Նրանցից ոմանք, ինչպէս զորօրինակ նոյն Լէօքքին, կարծում են, որ քրիստոնէական Հաւատն, եթէ ժամանակով կորցնելու էլ լինի ճշմարիտ Հաւատի արժանաւորութիւնն, միշտ կպահպանէ մաքուր բարոյականութեան վարդապետութեան արժանաւորութիւնը : Այսպէս ուրեմն ոչ միայն մենք քրիստոնեայքս, այլ և Փրկչի անտուածային ծագման Հաւատացողներն էլ խոստովանում են նորա մէջ մարմնացումն բարձրագոյն բարոյական գաղափարի : Սրանից ինքն ըստ ինքեան ծագում են Հետևեալ եզրակացութիւնք, եթէ Քրիստոս էր և էր բար-

ձր-բարոյական անձնաւորութիւն, նա պէտք է լինի անհաշտ թշնամի ամենի, ինչ որ անբարոյական է, որպիսի կերպարանքով էլ սա երեւելու լինէր, բայց ո՛վ կարող է ուրանալ, որ ստրկութիւնը (գերութիւնը) եղել է և կլինի ոչ միայն ամենամեծ անարդարութիւնն աշխարհումս, այլ և աղբիւր խորին ապականութեան այն հասարակութեանց, որոնց մէջ նա գոյութիւն ունի: Ուրեմն ճշմարիտ բարոյականութիւնն և ստրկութիւնը հակասական ըմբռնումներ են. բնականաբար ծէրն մեր իւր երկրաւոր կենցաղավարութեան ժամանակ պէտք է համակրէր այն մարդոց, որոնց նոցա եղբարք զրկել էին մարդկային ամենաթանգագին իրաւունքից—ազատութիւնից: Ապա և քրիստոնէական եկեղեցին, ժառանգելով Փրկչի վարդապետութեան ոգին և ուղղութիւնը, պէտք է թշնամաբար վերաբերուէր դէպի ստրկութիւնը, ուստի և յիշատակէր ինչպէս և «Կրօնական աշխարհի» խօսքերը պէտք է հումանիշ խօսքեր լինէին:

Բայց իրօք այս այսպէս է արդեօք: Արդեօք արուեստագետների երեւակայութիւնը չէ, որ Փրկչին ներկայացրել է ազատիչ ստրկի: Արդեօք մեր կողմնասիրութիւնն ու ակնառութիւնն առ Քրիստոս չէ, որ ստիպում է մեզ նրան յատկացնել ստրկաց ազատչի անբնական պաշտօնը: Շատ կարելի է, որ Փրկչի խնդիրն էր ազատել մարդկութիւնն այլ տեսակ գերութիւնից, այն է մեղաց ստրկութիւնից, որոյ մասին նա ինքն ասում է Հրէաներին Յովհաննու Ը. գլխում. 31—36. Եթէ Ժանիւլի+ զճարտարութիւնն և ճարտարութիւնն աշխարհից զյեղ . . . ամենայն որ առնէ զմեղս, ծառայ է մեղաց. . . Գուցէ Տէրը, տեսնելով մարդկութեան թշուառութիւնքը, կամենում էր իւր հետևողներին շնորհել Հէնց քրիստոնէական ազատութեան շնորհքը, որով քրիստոնեան միշտ իրան ազատ է զգում, թէ և ամենածանր ստրկական վիճակի մէջ գտնուելիս լինի: Գուցէ այսպէս էր նայում ստրկութեան վերայ և սուրբ եկեղեցին, հաւատարիմն Քրիստոսի վարդապետութեան ոգւոյն: «Մեղաց գերութիւնըն», ասում է եկեղեցու վարդապետներից մէկը, «ամենասարսափելի ստրկութիւնն է: Եթէ մարդիկ ստրուկ են չար պարոնների ամեն միջոցներով աշխատում են ազատուելու նրանցից և կամ վաճառուելու աւելի պակաս չարերին, բայց ի՞նչ կարող է անել մեղաց

ստորուկն իւր վիճակը փոխելու համար: Ո՞ւմ կարող է դառնալ այսպիսին իւր վիճակը փոխելու համար. նա ո՞ւմ պիտի դիմէ, որ ազատէ նրան գերութիւնից:

Մտտ մատենագիրներ ջանք արին ջատագովելու քրիստոնէութեան արդիւնքը գերութեան ջնջման համար և նոցա ազնիւ ճշգտումները յաջող եղան: Այսպիսի մատենագրաց շարքում ըստ ժամանակին և ըստ Հիմնաւորութեան գրուածոց անշուշտ նախաձեռնութիւնը պատկանում է Հէնրի Վալլոնին, որ մի քանի ժամանակ առաջ Ֆրանսիայի ազգային լուսաւորութեան նախարար էր: Իւր եռահատոր « պատմութիւն ստրկութեան ի Հնդկան», երկասիրութեան մէջ մեծ բարեխաղութեամբ և լրութեամբ հետազոտում է ստրկութիւնը Յունաց և Հռովմայեցւոյ մէջ: Այս մասին նա տուեց ամեն ինչ, որ կարող էր քաղել իւր ժամանակ եղած աղբիւրներից: Երկասիրութիւնն նպատակաւոր բնաւորութիւն ունի: Նա գրած է մրցման համար, որ նշանակել էր Լուտովիկոս Փիլիպպոս Ժազաւորի ժամանակ Ֆրանսիական ձեմարանը բարոյական գիտութեանց և քաղաքագիտութեան, երբ բարձրացաւ խնդիր ստրուկներին ազատելու մասին Ֆրանսիական գաղթականութիւններում:

Մրցման համար բնաբան ընտրած էր «Ի՞նչ է դա» հին հունարէն ընթացիկ լատինացի, հարցը: Վալլոնը սկզբում գրեց համառօտ, բայց Հիմնաւոր պատասխան, որ և արժանացաւ վարձատրութեան, ուստի և յընթացս տասն տարիների մշակեց վերոյիշեալ համառօտ գրութիւնն, ընդարձակեց այն և կազմեց վերոյիշեալ եռահատոր երկասիրութիւնը: Այս երկասիրութիւնն, որ գրած է խորին համոզմամբ ստրկութեան չափազանց ապարդիւնութեան մասին, հրապարակ ելաւ այն ժամանակ երբ դեռ ևս շատերը նայում էին ստրկութեան վերայ, իբրեւ անհրաժեշտ և թէ աստուածային և թէ մարդկային օրինաց ոչ - հակառակ երեւոյթի վերայ: Այս երկասիրութեան մեծ արդիւնքն այն է, որ հեղինակը նոր Ուխտի Ս. Գրքից ընտրել է բոլոր այն տեղերն, որոնք ուղղակի կամ կողմնակի կերպով դատապարտում են ստրկութիւնն և Հիմնաւոր կերպով ապացուցանում է, հակառակ մի քանի քաթոլիկ և բողոքական աստուածաբանների կարծեաց, որ ստրկութիւնն բոլորովին հակա-

ռակ է քրիստոնէութեան: Վալլոնը դատապարտելի է միայն նրանով, որ նա մեծ ջանք է դնում քաթոլիկ եկեղեցուն յատկացնելու մեծ նշանակութիւն և կշիռ ստրկութեան ջնջման համար: Շատ անջրելի փաստերից կարելի է եզրակացնել, որ քաթոլիկ եկեղեցականաց դասը յանուն քրիստոնէութեան միշտ և ամենուրեք հանդէս է եկած պաշտպան ստրկութեան, բացի այն դէպքերից, երբ նորա անձնական շահերը պահանջում էին դատապարտելու այդ երեւոյթը (ստրկութիւնը):

Ամերիկայում ոչ միայն քաթոլիկ, այլ և բողոքական եկեղեցականք խոճի հանգստութեամբ ունէին ստրուկներ և սրանց զրատի պէս վաստակեցնում էին: Վերջապէս երբ Եւրոպայում քրիստոնեայ պետութեանց մէջ գոյութիւն ունէր ստրկութիւնը, սորա ջնջման հակառակում էին այնտեղ, ուր վարչական իշխանութիւնը կենդրոնացած էր լինում քաթոլիկ կղերականների ձեռքում: Վալլոնի բարեկամ և պաշտօնակից Սգիւստ Կոչնէն, որ նոյնպէս ստրկութեան ջնջման համակրող և մարդասէր է, բայց եւ մոլեռանդ քաթոլիկ, նոյնպէս աշխատում էր իւր շարադրութեանց մէջ ապացուցանելու քաթոլիկութեան ազդեցութիւնը ստրկութեան ջնջման վերայ նորագոյն ժամանակներում: Այն ժամանակ երբ Վալլոնը գրում էր իւր երկասիրութիւնը համաձայն ձեմարանի տուած բնաբանին, նոյն խնդրի լուծմամբ զբաղուած էր և Էդուարդ Բիօն: Բիօյի երկասիրութիւնն, որ նոյնպէս արժանացաւ ձեմարանական վարձատրութեան, մի փոքր աւելի ընդարձակօրէն լուծում է ձեմարանի տուած խնդիրը: Ահա նորա երկասիրութեան վերնագիրը. «Հին ստրկութեան ջնջումն արեւմուտքում: Հետազոտութիւնք այն պատճառների, որոնք նպաստեցին ստրկութեան ջնջման արեւմտեան Եւրոպայում և այն ժամանակաշրջանի, երբ վերջնականապէս կատարուեցաւ այդ պատմական իրողութիւնը»:

Հեղինակն առանց աւելորդ մանրամասնութեանց, համառօտ կենդանի ոճով նկարագրում է ստրկութեան սկիզբն Եւրոպայում և նորա զարգացումն քրիստոնէութիւնից առաջ, նախ Յունաստանում և ապա Հռովմում: Ապա Բիօն բաւական մանրամասնօրէն հետախուզում է քրիստոնէութեան ազդեցութիւնն հին աշխարհի

վերայ և մանաւանդ ստրկութեան վիճակը մեղմացնելուն վերայ: Սորան գլխաւոր շարժառիթ համարում է Փրկչի վարդապետութիւնը մարդոց հաւասարութեան մասին Աստուծոյ առաջ, հեղութեան և անձնազոհութեան մասին: Ստրկներն և սոցա տէրերը այլ աւելի լաւ յարաբերութեան մէջ են դնուում քան էին քրիստոնէութեան երեւելից առաջ հին աշխարհում:

Մանաւանդ աւելի միմեանց մերձեցնում է նրանց քրիստոնէից հալածանքը հեթանոսների կողմից: Երբ Կոստանդիանոս Մեծի ժամանակ եկեղեցին յաղթանակում է, սկսուում են քրիստոնեայ կայսերների ջանքերի շարքը պաշտօնական եղանակով մեղմելու և սահմանափակելու ստրկութիւնը: Մի քանի ժամանակից յետոյ ստրկութեան ջնջման խնդրի մէջ խառնուում է նոր տարր—այսնոր տարրը բերում են բարբարոսներն, որոնք հեղեղեցին արեւմտեան հռովմէական կայսերութիւնը:

«Այս եկաւորներն, ասում է Բիօն, իրանց հետ բերին իրանց գերմանական սովորութիւններն, իրանց աւատական ընկերակցութեան և ճորտութեան սկզբունքներն և իրանք իսկոյն ընդունեցին քրիստոնէութիւն: Այսպէս այն ժամանակից արեւմտեան Եւրոպայում նոր պատճառներ պէտք է ազդէին ստրկութեան ջնջման վերայ, գէթ նորա նախկին ձևի մէջ: Ընդհակառակն Բիւզանդական կայսերութեան մէջ քրիստոնէութիւնը հանդիպեցաւ արդէն հասարակութեան մէջ խորը արմատ ձգած հաստատուն գաղափարների: Այն ժամանակից ստրկութեան խնդիրը բաժանուում է երկու մասերի: Բիւզանդական կայսերութեան մէջ բարուց յառաջադիմութիւն և օրէնստուգութիւնքը ստրկութեան դէմ հետախուզելը հեշտ է, իսկ կայսերութեան բարբարոսներից նուաճուած երկիրներում ստրկութեան ջնջման կատարման ընթացքը հետազոտելը շատ դժուար է, նա շատ բարդ է: Այսպէս երկրի նոր կարգը ստրկութեան ջնջման խնդիրն քրիստոնեայ արեւելքում այլ վիճակի մէջ է դնում, քան արեւմուտքում: Արեւելեան քրիստոնէից համար մեծ կշիռ ունի հետախուզութիւնը ստրկութեան թլանալուն ընդհանրապէս քրիստոնէական եկեղեցու մէջ մինչև չորրորդ դարն և արեւելեան եկեղեցեաց հետևողների մէջ չորրորդ դարից յետ: Այն մեծ և ան-

պարտելի ազդեցութեան մասին, որ քրիստոնէութեան սկզբունքներն ունեցան բարուց մեղմութեան, Հին Հասարակութեանց վիճակի փոփոխութեան և մի և նոյն ժամանակ դարաւոր Հայեցուածքների յեղափոխութեան վերայ ստրկութեան վերաբերմամբ, գեղեցիկ նիւթ բովանդակում է իւր մէջ Ե. Ա. Մէօհլէրի, Միւնխէնի Համալսարանի Աստուածաբանութեան ուսուցչապետի՝ «Յաղագս միութեան եկեղեցւոյ ըստ ոգւոյ սուրբ Հարց առաջին երեք դարերի» գիրքը: Այս գրքում նախկին քրիստոնէական եկեղեցւոյ և սուրբ Հարց վարդապետութեան Հիման վերայ նկարագրած է նախկին եկեղեցւոյ անդամոց եղբայրական և կենդանի յարաբերութեանց մանրամասն պատկերն, որոնք արտայայտուում են աղքատների և քաղաքացիների վիճակը թեթեւացնելու մէջ: Նախնական եկեղեցին—սա է ուխտ սիրոյ, ուխտ հզօր իւր Համամտութեամբ և քարոզով բոլոր մարդոց ստրկութեան վերայ Աստուծոյ առաջ—Արարչի և Սիրոյ Հօր առաջ:

Վերջապէս անցեալ տարի Հրատարակուեցաւ Փարիզում Պօլ Ալլարի «քրիստոնեայ ստրուկը (քրիստոնէական) եկեղեցւոյ սկզբնաւորութիւնից մինչև Հռովմայեցւոց իշխանութեան անկումն արևմուտքում» (Les esclaves chrétiens depuis le commencement de l'église jusque la fin de la domination Romaine en Occident) գիրքն, որոյ մէջ հեղինակն առանձին լուծեամբ և հանգամանօրէն լուծում է քրիստոնէութեան ազդեցութեան խնդիրը ստրկութեան ջնջման վերաբերութեամբ:

Գիրքը սկսուում է Հին դարերի ստրկութեան մեծ չարեաց կենդանի և գեղեցիկ նկարագրութեամբ, որ Հին աշխարհը տարաւ դէպի լուծումն և կորուստ: Ներկայումս Հին պետութեանց պատմութեան լաւ մշակած լինելու պատճառով հեշտ է գրել Հին աշխարհի ստրկութեան պատմութիւնն և բաց գոյներով նկարագրել այդ տխուր երևոյթն, ձեռքին ունենալով նորա կենդանի նկարագիրն, որ թողել են մեզ Հին աշխարհի ազնիւ մատենագիրները:

Ալլարն այս դէպքում նոր ճանապարհով չէ գնում, այլ ընթացում է արդէն Հարթած պողոտայով: Բայց իրողութիւնքը ժողովել, խմբագրել նրանց և լուսաբանել այնպէս, ինչպէս Ալլարն է կարողացել անել՝ ամեն մարդու գործ չէ: Նորա շարադրութեան առաջին

Հատորի մի քանի երեսներից բուրում է ծթի դարի լուսաւորեալ մարդու խորին զգուանաց հոտը դէպի կայսերութեան ժամանակների հոռութեան խստասիրտ և ապականեալ հասարակութիւնքը, որոնց օրինակին հետեւում էր բոլոր հին աշխարհը: Երկասիրութեան առաջին մասի մի քանի բաժինները կարգալիս, ընթերցողն ակամայ զգում է, ինչպէս արիւնը սառում է իւր երակների մէջ, ինչպէս փոփոխակի զարթում են իւր սրտում վշտի, զգուանաց և խորին ցաւակցութեան զգացմունքներ դէպի խեղճ մարդկութիւնն, որ կարծես չգիտէ վայելել կեանքի բարիքն, առանց հարկւարւորներին իւր եղբայրներից վշտի և տանջանաց մատնելու: Այլաբար այս երկասիրութեան առաջին հատորը իւր նկարագրութիւններով ընթերցողին նախապատրաստում է դէպի դուրս տրամադրութիւն քրիստոնէութեան յայտնութեան համար աշխարհումս, իւր սիրոյ և խաղաղութեան քարոզով: Իւր ընդարձակ երկասիրութեան միւս հատորներին հեղինակն, իբրև իսկական Ֆրանսիացի, որ առանց փայլուն խօսքերի չէ կարող ապրել, տալիս է ճշիւ վերնագիրներ—մէկին «*քրիստոնէական հաւասարութիւն*» (l'Egalité chretienne) և միւսին «*քրիստոնէական ազատութիւն*» (la liberte chretienne): Երկրորդ հատորում, որոյ վերնագիրն է քրիստոնէական հաւասարութիւն, հեղինակը բաց, սրտագին ջերմ գծերով նկարագրում է քրիստոնէական հաւատոյ փառաւոր ծագումն ստրկութեան և զեղխութեան ախտերով վարակուած հին հասարակութեանց մէջ:

Ստրկութիւնն նման է առաւ ծառին, որոյ ստուերում հանգրստացող ճանապարհորդները կոտորուում են, թունաւորուելով անիծած բոյսի թոյնով: Երևում է քրիստոնէութիւնն, սա քարոզում է բոլոր մարդոց հաւասարութիւն ի Քրիստոս Յիսուս, որ ամենքի համար հաւասարապէս թափեց իւր Սուրբ արիւնն և բոլոր նրան հաւատացող մարդոց կուցեց իւր եղբայր և բարեկամ: Նորա հետեւողներն, ոգւորուած նորա վարդապետութեամբ, աշխատում են հաղաւոր օրինակներով ապացուցանել, որ եղբայրութիւն բառը լոկ խօսք չէ, այլ կենդանի համոզմունք է: Բայց նոր կրօնը հեռու է պահանջելից հին աշխարհի հասարակութիւնից անմիջապէս ստրկաց ազատութիւն, նա չէ փորձում վրդովելու հասարակութիւնքն ան-

միտ քարոզներով Հիւանդոտ լուսաւորութեան մասին: Դարաւոր սխալներն անհնարին է ուղղել մի բուռն յեղափոխութեամբ: Քրիստոնէութիւնը սկզբում գործում է իւր շրջանում այնպէս, որպէս թէ ստրկութիւնը բնաւ գոյութիւն չունի: Նա իւր տաճարի դռները բաց է անում ամենքի համար և իւր խորհուրդներին մասնակից է անում միայն թէ տիրոջ և թէ ստրկին և իւր քահանայութեան շնորհքն և մինչև անգամ եպիսկոպոսութեան աստիճան անխտիր պարգևում է թէ մէկին և թէ միւսին. նա հաւասարապէս հրաւիրում է պատերազմելու եկեղեցու համար թէ պարոններին և թէ գերիններին և հաւասարապէս դնում է մարտիրոսական պսակ թէ առաջինների և թէ վերջինների գլխին: Վերջապէս նոր հաւատը տալիս է ստրկին, իբրև եկեղեցու հաւասար իրաւունք վայելող անդամին, իրաւունք կին և ընտանիք ունենալու, որից զրկում էր ըստրկին Հին օրէնստուութիւնը: Քրիստոնէութիւնն, տալով իւր բոլոր անդամներին իբրև հարազատ զաւակներին, որ Փրկչի անգին արեամբ ազատած են, հաւասար իրաւունքներ, ներկայացնում էր մինչև այն ժամանակ չտեսնուած տեսարան թէ ինչպէս ստրուկները կրնա քահայր են դառնում պարոններին և կամ ինչպէս վերջիններն իրանց ստրուկներին առաջնորդում են եկեղեցի մկրտութեան համար: Քանի որ քրիստոնէական գաղափարները մուտք են գործում Հին հասարակութեանց մէջ, Հին աշխարհի մարդիկ աւելի և աւելի ճանաչում են, որ քաղաքական և ընտանեկան հաւասարութիւնը պէտք է անհրաժեշտ լինի իբրև հետեանք քրիստոնէական եղբայրութեան սկզբունքից:

Ալլարի երկասիրութեան երրորդ հատորը, «Քրիստոնէական ազատութիւն» վերնագրով, ընդարձակում և մշակում է գրեթէ այն մտքերն, որոնք արտայայտած են երկրորդ հատորի մէջ, այնպէս որ անհասկանալի է երևում Ալլարի երկասիրութեան երրորդ մասն բաժանելը: Հեղինակը երրորդ հատորում ճգնում է եզրակացնելու, որ ստրուկների ազատութիւնը Հին քրիստոնեայ աշխարհում էր հետեանք հաւասարութեան գաղափարի զարգացման: Այս դէպքում եկեղեցին ոչ միայն սերմանում է սերմն, այլ և իբրև արեգակ նպաստում է նորա աճման:

Քրիստոնէութիւնն ոչ միայն ուսուցանում էր իւր Հետեւողներին բոլոր մարդոց միմեանց եղբայր ճանաչել, այլ և համոզում էր մարդոց սպասնայի գերութիւնից ազատող Փրկչի Հետեւողներին ազատել իրանց գերիներին: Եկեղեցին այս նպատակին հասնում է զանազան միջոցներով: Նախ եկեղեցու ներկայացուցիչները քրիստոնէական կեանքի ամեն դէպքում կրկնում էին եւ նորընծային եւ ապաշխարողին եւ մեռնողին, թէ Աստուծոյ համար աւելի հաճելի զոհ չկայ, քան թշուառ գերիին ազատելը: Այս միջոցով քրիստոնէութեան առաջին դարերում ազատութիւն գտան բազմաթիւ ստրուկներ: Վոստանդիանոս Մեծի ժամանակից եկեղեցու ներկայացուցիչք, մեծ կշիռ ունենալով արքունի դրանք, ազդում էին կազմելու օրէնքներ, որոնք թեթեւացնում էին թէ ստրուկների ազատութեան եղանակներն և թէ ընդարձակում էին թէ առկթներն և թէ միջոցներն այդ բարի գործը կատարելու համար: Աւերջապէս եկեղեցին ներգործում էր անմիջապէս ստրկութեան նոյն իսկ աղբիւրի վերայ, կրթելով նոր սերունդը սիրոյ մարդասիրական զգացմունքներով դէպի աշխատութիւն: Ահա այս է Ալլարի դրքի ծրագիրը:

Ձէ կարելի չխոստովանել որ այս երկասիրութիւնն ծանրակշիռ և գիտնական շարադրութեան ամեն անվիճելի արժանիքն ունի:

Ալլարի երկասիրութեան մէջ էլ, ինչպէս Վալլոնի դրքում, երևում է կողմնասիրական փաստաբանութիւն յօդուտ քաթոլիկ եկեղեցւոյ. նա քաթոլիկութեան պատմութեան մէջ տեսնում է անընդհատ պատերազմ ստրկութեան դէմ: Ահա նորա հայեցուածքներն այդ մասին, որոնք նա արտայայտել է գրքի նախերգանքում: Բաժանելով ստրկութեան պատմութիւնն քրիստոնեայ աշխարհում երեք շրջանների՝ առաջինը՝ քրիստոնէական թուականի սկզբից մինչև բարբարոսների յարձակումն Եւրոպայի վերայ, երկրորդը՝ ազգերի տեղափոխութիւնից մինչև այն դժուար որոշելի ժամանակն, երբ ստրկութիւնն ջնջուեցաւ Եւրոպայի քրիստոնեայ պետութեանց մէջ և երրորդը՝ ստրկութեան վերածնութեան տխուր իրողութիւնից Եւրոպական գաղթականութեանց մէջ մինչև նորա կատարեալ ջրնջումն վերջին ժամանակներն, հեղինակը գրում է հետեւեալ տողանի ջատագովաբանութիւնը. «Այս իւրաքանչիւր շրջանում եկեղեցին

երևում է բոլորովին թշնամի ստրկութեան և մի և նոյն ժամանակ զօրեղ և անխոնջ գործիչ ստրուկների ազատութեան գործում։ Նա միշտ պատերազմում էր նորա դէմ, բայց ոչ միշտ կարևոր յաջողութիւն էր ունենում միայնակ կռուելով։

Այսպէս արևմտեան կայսերութեան աւերակների վերայ բարբաւորոնների Հաստատուելից յետ, նոր քաղաքական վարչական եղանակներ, որ դրին յաղթողները նուաճուածների վերայ, նոր բարքեր ու աւանդութիւններ, որոնք բարբարոսները իրանց Հետ բերին, սակաւ յաջողակ երևեցան զանազանելու Համար անձնական ստրկութիւնն այն ձևով, որ գործ էր դրուում Յունաստանում և Հռովմում, բայց մի և նոյն ժամանակ նորանպաստեցին ստրկութեան ուճորտութեան իրաւասութեան կերպարանք տալու, որ մի փոխանցական վիճակ էր ստրկութիւնից դէպի ազատութիւն։ Եկեղեցին այս շարժողութեան ուղղութիւն տուեց և Հասաւ Հէնց այն Հետևանաց, որոնք նախատեսնում էր և դէպի որոնք ձգտում էր, գործ դնելով առ այն նրբամիտ և իմաստուն միջոցներ։ Այս ջանքերը, պէտք է խոստովանել, երկարատեւ և ծանր, ծաւ - երդ դարի երկրորդ կիսին Հասցրին ստրկութեան վերջնական ջնջման քրիստոնեայ աշխարհում։ Ինչոր քրիստոնեայ դաւանութիւնք և սոցամէջ գլխաւորը քաթոլիկ եկեղեցին մասնակից եղան տարածելու այն գաղափարներն, որոնք առաջացրին ստրկաց ազատութիւնը։

Ֆրանսիայի, Սպանիայի և մինչև իսկ բողոքական թաղաւորները ծախում էին գերեզմաճառ ընկերութեանց ստրկաց մենավաճառութեան իրաւունքը, ստանալով այդ ընկերութեանց շահերից նշանաւոր մասը։ Փիլիսոփայք լուում էին, Վոլտերը, շատ էր յարգում Ֆրանսիական գաղթականութեանց շահերը, Մոնտէսկեօն, եթէ և ունեցաւ Համարձակութիւն դատապարտելու ստրկութիւնը, բայց այդ անում էր ոչ ուղղակի կերպով, այլ քօղարկելով ծաղրի կամ կատակի տակ։ Շատ ժամանակ անցաւ և արևմտեան եւրոպայում ստրկութեան դէմ այլ ձայն չսուեցաւ, բացի պապերի ձայնից, որոնք պաշտպան Հանդիսացան Հնդկիներէ և Սևերի և սպառնացան բանադրել նրանց, ոյք կյանդգնեն մարդոց ստրկացնել, բայց և այնպէս ժամանակակից ստրկութեան ջնջումն ամ-

բողջապէս չէ կարելի վերաբերել եկեղեցու ազդեցութեան: Երբ ժԹ ըդ դարի եւրոպական հասարակութեանց մէջ հասարակաց կարծիքը զօրացաւ յօգուտ ստրուկների, գերութեան վերջին հարուածը տալու պատիւը մասն և բաժին ընկաւ քաղաքական գործիչ անձանց և այն առաւելապէս քրիստոնեայ քաղաքական անձանց: Նոքա շնչեցին քրիստոնէական միջնուորտի օղն, որ նրանց 18 դար շարունակ կերակրում էր:

25 կարելի չխոստովանել, որ քաթոլիկ եկեղեցոյ ջատագովութիւնը, նորա մասնակցութեան մասին ստրկութեան ջնջման մէջ, շատ հնարազիտութեամբ և ճարպիկութեամբ կազմած է հեղինակն, որ միայն անհնարէ ապացուցանել փաստերով, որ քաթոլիկ եկեղեցին ուղակի գործում էր յօգուտ ստրկաց ազատութեան, ակնարկում է այն նրբամիտ միջոցների վերայ, որոնք գուցէ չկարողանան տեսնել մարդու աչքերն առանց խոշորացուցի: Երբ եկեղեցին անգործունեայ է մնում ազատութեան շարժողութեան մէջ և սա սկսում է առաջ երթալ պետական իշխանութեան սկզբունքով, այսպիսի դէպքում հեղինակն անձնատուր է լինում վերջին միութարութեան—նա իրան իրաւունք է համարում կարծելու, որ քրիստոնէութիւնն է ազատութեան գաղափարները ներշնչած պետական անձանց մէջ: Գաթոլիկ եկեղեցւոյ ներկայացուցիչների ստրկութեան ջնջման համար ունեցած առանձին հոգացողութեան վերայ պնդելը, թէ միջին դարերում և թէ նոր ժամանակում, կնշանակէ ուշադրութիւն չդարձնել պատմական անջրբի փաստերի վերայ: Կարողո՞ս Մեծի ժամանակ հռովմէական քաթոլիկ եկեղեցական դասն ունէր բազմաթիւ ստրուկներ և Հրէաների միջնորդութեամբ վաճառում էր Սարակինոսներին ոչ միայն իրանց ստրուկների գաւազներին այլ և ազատ անձանց: Աղբիւսնոս պապը ծախում էր իւր աւատական հպատակների և գիւղականների գաւազներին ի ստրկութիւն Սարակինոսներին, այս առուտուրը կանոնաւորապէս վարելով վաճառատան միջնորդութեամբ Չիլիտա—Վիկկեա քաղաքում. (Տես պատմ. մտաւոր, զարգ. եւ, Իրեպէրի մասն Ա.): Գաթոլիկ քահանայից յարաբերութեան մասին գիւղացոց հետ Գերմանիոյ կրօնական յեղափոխութեան ժամանակ ճիշդ գաղափար ունե-

Նախև համար հերիք է կարդալ Յիմմերմանի «Գիւղացւոց պատե-
րազմածը» գիրքը: Ոչ ոք այնպէս խոստովեամբ չէր վարուում իրանց
ճորտ գիւղացիների հետ, ոչ ոք այնպէս անամօթաբար չէր խաբուում
նրանց խոստումներով ապստամբութեան ժամանակ և ոչ ոք այն-
պէս ավտագանցութեամբ չէր ուրանում իւր խոստումները ապրս-
տամբութիւնը ճնշելից, յետ և չէր պահանջում մահուան խիստ
դատաւիճիւն, ինչպէս քաթոլիկ եպիսկոպոսներն ու վանահայրները:
Սրանից յետ յայտնի բան է չէ կարելի ընդունել, որ քաթոլիկ եկե-
ղեցւոյ բոլոր ներկայացուցիչները ձգտում էին ստրկութեան ջրնջ-
ման, թէև մենք շատ հեռու ենք և այն մտքից, որ չճանաչենք քա-
թոլիկ եկեղեցւոյ բնորը անձանց արած ծառայութիւնն էլ այս
գործում: Մեր առաջ դրած են շարք պապական կոնդակների — Ժե
դարում Պապ Բ. պապի կոնդակը (1462 թ.) Ժե դարում Պողոս
Գ. (1557 թ.) Ժե դարում Ուրբանոս Բ. (1639 թ.) և ԺԸ
դարում Բենեդիկտոս ԺԴ (1741) պապերի կոնդակներն ընդ-
դէմ ստրկութեան, որոնք նայելով նոցա սրտազին ոճոյն չէ կարելի
համարել լոկ ձեւական գրուածքներ ընդդէմ այն խնդրոյն, որ վեր-
դուել էր հաաարակութիւնքն զանազան ժամանակներում: Դեռ
հեռու չէ այն ժամանակն (1839 թ.) երբ պատուելի ծերունի Գրի-
գոր ԺԶ դատաւարտեց Սեւերի ստրկութիւնն իսկ հովուական հայ-
րակոն ուղղամտութեամբ և եռանդով, բայց չէ կարելի յիստատուա-
նել, որ մի քանի քաթոլիկութեանը նպաստաւոր փաստեր ստրկաց
ազատութեան գործում, մի քանի պապական կոնդակներ (իւրա-
քանչիւր դարում մի կամ երկու) իրաւունք չեն տալիս եզրակա-
ցնելու, թէ Հռովմէական — քաթոլիկ եկեղեցին ամբողջ լրութեամբ
մասնակցել է դարերի կատարուած մեծ գործին:

Տարակոյս չկայ, որ երբեմնայէս Հռովմէական քաթոլիկութիւնը
միանում էր այն շարժման հետ, որոյ նպատակն էր ստրկութեան
ջնջումն: Նա միշտ գիտացել է լողալու ջրի ընթացքով դարի հետ
համակերպուելու:

Մենք թուեցինք միայն նշանաւոր մատենադիրներին, որոնք ըզ-
բաղուեցան քրիստոնէութեան մասնակցութեամբ ստրկութեան
ջնջման խնդրում, բայց հակառակ կողմում հանդէս են գալիս ամ-

բողջ փաղանգ մատենագիրների, որոնք ձգտում են ամեն կերպով նուազեցնելու քրիստոնէութեան համաշխարհական նշանակութիւնը: Սկսած Գիրքօնից մինչև Լէքիի և Պատրիկ Լարոբը — բոլոր այդ մատենագիրները հակառակորդ են դուրս գալիս եւ քրիստոնէութեան մասնակցութեան ստրկաց ազատութեան գործում, ինչպէս մերժում են քրիստոնէական եկեղեցւոյ մասնակցութիւնը մարդկութեան մտաւոր, բարոյական և ընկերական յառաջադիմութեան մէջ, քրիստոնէութիւնը մեղադրելով խաւարասիրութեան մէջ նոքա աշխատում են ստրկութեան ջնջումն վերաբերել ոչ նրան, այլ անցեալ դարի վերջին մասի փիլիսոփայական շարժման: Ժամանակակից հեղինակներից մէկը, Հալէ, քանքարաւոր անձն, որ նշանաւոր փայլուն ընդունակութիւն ունի մատենագրական քնննադատութիւնը գրելու, բայց ցոյց է տուած իւր կարծեաց մէջ կամայականութիւն և մեծ անձնապատանութիւն, երբ պատմական փաստերի վերայ է խօսում, մօտերումն իւր «Քրիստոնէութիւն և նորա ծագումն» գրքի մէջ այսպէս է համառօտապէս սահմանում կարծիքները հակաքրիստոնէական պատմական դպրոցի՝ «Յնորից աւելի զարմանալի օրինակ չէ կարելի գտնել, որոնց մէջ հաւատացող անձինք կարող են ընկնել, բայց եթէ այն համոզումն, որպէս թէ քրիստոնէութեան և եկեղեցւոյն է պատկանում ստրկութեան ջնջման պատիւը: Ջարմանալի է տեսնել այդպիսի համոզումն նրանից յետոյ, երբ հին աշխարհի ստրկութիւնը գոյութիւն ունէր և քրիստոնէայ կայսերութեան մէջ նոյն ձևով, ինչպէս կռապաշտ կայսերութիւնում, երբ նա շարունակեց գոյութիւն ունենալու և միջին դարերի քրիստոնէայ պետութիւններում, երբ սև ցեղի ստրկութիւնը հաստատուեցաւ եկեղեցւոյ իշխանութեան ներքոյ, երբ պապութիւնն, որ այնպէս շտապով և առանց քաշուելու դատապարտում էր շատ իրողութիւնը, չկարողացաւ վճռել դատապարտելու ստրկութիւնը: Նկեղեցին իշխում էր յրեթացս աւելի քան 18 դարերի, բայց և այնպէս ստրկութիւնը, տանջանքները, կրթութիւնը ծեծի միջոցով, ինչպէս կայսր շատ անարդարութիւնը շարունակում էին գոյութիւն ունենալ եկեղեցու գիտութեամբ և նորա իսկ մէջ: Սորա փոխարէն ազատութիւնը փիլիսոփայութիւնը գոյութիւն ունեցաւ ընդ ամենը

միայն մի օր, սկսելով իւր տիրապետութիւնը մտաց վերայ միայն ԺԸ դարի վերջից և այն ամենն ոչնչացրեց փութով, մի Հարուածով: Ինչպէս տեսնում ենք Հալէի ընդդէմ պատասխանը գրեթէ ամբողջապէս վերաբերում է հռովմէական — քաթոլիկ եկեղեցուն և մենք վերևը ցոյց տուինք, որ այդ պատասխանը մասամբ իրաւացի է, երբ խօսքը միայն այդ եկեղեցու մասին է, բայց նա բոլորովին անարդար է, եթէ վերաբերուում է ամբողջ քրիստոնէական եկեղեցուն, որ շատ քիչ Հասարակաց կողմեր ունի քաթոլիկութեան հետ: Բայց առ Հասարակ արևմտեան մատենագիրները յանգէտս են լինում արեւելեան եկեղեցեաց մասին, որովհետև չեն ճանաչում նրանց: Նոցա բոլոր յարձակումներն եկեղեցու վերայ ուղղած են քաթոլիկ եկեղեցուն, որ շատ դէպքերում հեռու է նախնական քրիստոնէական եկեղեցուց, սորա վարդապետութիւնից և ուղղութիւնից: Ստրկութեան ջնջման մէջ քրիստոնէութեան մասնակցութեան խնդիրը լուծելու համար, մեր կարծիքով Հարկաւոր է դիմել Հէնց նախնական քրիստոնէական եկեղեցուն:

Թէ այսպէս թէ այնպէս ներկայումս ստրկութիւն քրիստոնեայ աշխարհում գրեթէ չկայ, այդ տխուր երևոյթը անցեալի բաժին է դարձած:

Զնայելով այսքան գրուածոց քրիստոնէութեան ստրկաց ջնջման հետ ունեցած յարաբերութեանց խնդիրն այսօր էլ պահպանում է օրուան խնդրի թարմութիւնը: Իրաւ է նա ներկայումս չէ առիթանհանգստութեանց և ծանր ակնկալութեանց, բայց դարձել է մինն այն հետազօտիչ ու խուզարկու հարցումներից, որոնք ներկայ մարդը տալիս է անցեալին և որոնք զուրկ չեն ժամանակակից սերունդի միտքը վրդովելու ընդունակութիւնից: Ներկայումս անցեալի այս խուզարկութիւնք ստացել են մեծ քաղաքացիութեան իրաւունք: Հետախուզութիւնք նախնական կրօնի, սորա սկզբնաւորութեան ու ծագման, հաւատալուն ապագայ կեանքին, քրիստոնէութեան ծագման և զարգացման, մեսսիական գաղափարների ծագման և այլն, հանդէս են գալիս վերջին երկու տասնեակ տարիներում ոչ թէ մի մի, այլ տասնով: Ինչ և իցէ, չէ կարելի չխոստովանել, որ եկեղեցու ստրկաց ազատութեան գործոյն մասնակցելու խնդրի լուծումից կա-

խուած են և այլ շատ նշանաւոր խնդիրներ լուծուածն. ինչպիսի են զոր օրինակ խնդիրները, թէ որպիսի զիրք պէտք է բռնէ քրիստոնէութիւնն ներկայ Հասարակութեան մէջ, թէ արդեօք քրիստոնէութիւնը ունեցե՞լ է յիրաւի բարեբար ազդեցութիւն մարդկութեան վերայ և թէ ո՞րպիսի է նորա ընկերավարական նշանակութիւնն անցեալում և ապագայում: Այս խնդիրները չեն կարող նշանաւոր չլինել. աչքի առաջ ունենալով այն իրողութիւնն, որ շատերը ժամանակակից գիտնականներէրէ ճգնում են քրիստոնէութեան մէջ գտնել քայքայումն և նորա մօտիկ անկումն գուշակել: Երկասյրի բանն, որոյ լուծումն կախուած է ստրկութեան խնդրի լուծումից քրիստոնեայ աշխարհում, շատ պարզ է: Եթէ անվճիռ կմնայ այն որ քրիստոնէութիւնն իբրև անկարեկից Հանդիսատես մնացել է մարդկութեան տանջող վէրքերի բժշկութեան, որոց շարքում առաջին տեղը բռնում է ստրկութիւնը, այն ժամանակ քրիստոնէութեան յայտնութիւնն իսկ գերբնական երևոյթ Համարելու կարևորութիւնը բնաւ պարզ Հասկանալի չի լինիլ: Դիցուք թէ և ապացուցած լինի, որ քրիստոնէութեան ստրկութիւն ջնջելու գործում անմասնակից մնալից էլ անկարելի է տրամաբանօրէն անյաջող և աննպաստ եզրակացութիւնք անել քրիստոնէական կրօնի Աստուածային ծագման մասին, բայց և այնպէս այդպիսի դէպքում չէ կարելի պարզասրտութեամբ չիոստովանել, որ այդպիսով քրիստոնէութեան ջատաքանները կորցնում են ամենանշանաւոր և ժողովրդական ապացոյցներից մէկը յօգուտ քրիստոնէական կրօնի: Իոյրօրովին այլ է, եթէ ստրկութեան խնդրի Հետազօտութեամբ յաջողի Հասնել Հակառակ եզրակացութեանց, զոր օրինակ ապացուցանել այն, որ այն զօրութիւնն, որ ջնջեց Հին ստրկութիւնն, որ փշրեց ստրկի շղթայի օղակները մէկը միւսից յետոյ, մինչև որ այդ շղթայից ոչինչ չմնաց, այդ զօրութիւնը արմատ ձգած էր այն նոր գաղափարների մէջ, որոնցով քրիստոնէական Հաւատը լուսաւորեց մարդոց մտքերը, արմատ ձգած էր այն զգացմանց մէջ, որոնցով լցրեց սա մարդոց սրտերն, այն նոր բարուց մէջ, որոնք ծնունդ առան նոր կրօնից, վերջապէս Հին աշխարհի այն Հիմնաւոր յեղափոխութեան մէջ, որոյ զխաւոր շարժառիթն էլ եղաւ նոյն նոր կրօնը: Այսպիսի դէպքում,

էթէ մենք չենք ստանալ ուղիղ, այսպէս անուանուած ձեւաւոր ապացոյց յօգուտ քրիստոնէութեան, այնու ամենայնիւ կուրհանք մինն այն կողմնակի ապացոյցներէց յօգուտ նորա, որոնք չնայելով իրանց կողմնակի երեւելուն, մեծ ազդեցութիւն են գործում մեր համոզման վերայ: Ի պտղոյ նոցա ծանիշիք զնոսա (Մատ. Է. 20) ասում է Յիսուս Քրիստոս և այս խօսքերն են բոլոր մարդկութեան հաստատուն համոզման արձագանքը:

Աչքի առաջ ունենալով մեծ կշիռը քրիստոնէութեան ազդեցութեան խնդրոյն հին ստրկութեան ջնջման գործում, դիտաւորութիւն ունենք ներկայացնել ընթերցողներին նկարագիրը ստրկութեան վիճակի հին աշխարհում և քրիստոնէութեան բարոյական ու ընկերական ազդեցութիւնը նորա վերայ:

ՅԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

«Բերականական լուծումն» յօդուածի մէջ խոստացել էինք շարագրական վարժութեանց մասին առանձին խօսել, որ և այժմ կատարում ենք: Փրիդրիխ Օտտոյի գրուածքները այդ մասին մեր ուղեցոյցը պէտք է լինին, որի մասին մենք շատ անգամ առիթ ենք ունեցել խօսելու:

Շարագրութիւն բառը ընդարձակ մտքով պէտք է հասկանալ. այդ արուեստը երևում է թէ բանաւոր, թէ գրաւոր և թէ ընթերցանութեան վարժութիւններում:

Այդ վարժութիւնների գործադրութիւնը ուսման ստորին աստիճաններում մեզ արդէն յայտնի է (տ. Լայբերն լեզուի դասատուութիւն ծխական ուսումնարաններում), այժմ աւելի ուսման վերին աստիճանի սահմանները քննենք: Մեր ասելիքները վերաբերում են ոչ միայն աշխարհիկ լեզուին, այլ ոչ նուազ նաև գրաբար և օտար լեզուներին:

Սկսենք փգրիկ ԱՌԱԿՆԵՐԻՑ, Էնց ստորին աստիճանից աշակերտը պէտք է սովորէ լաւ ըմբռնել առակի հատ հատ իրօղութիւնները (մասերը) իրանց փոխադարձ յարաբերութիւններով, ապա և կապակցած խօսքով կամ ոճով արտայայտել ըմբռնածը: Առակի մէջ ճշգիւ պէտք է որոշուի թախանձ, շարժումները և ինքնուրուի, որոնք յայտնի են դառնում մօտաւորապէս հետեւեալ հարցմունքների պատասխաններով: